

**SOVETLƏR DÖVRÜNDƏ NƏŞR OLUNAN
İLK MÜSTƏQİL QƏZET****S.N.SEYİD***Naxçıvan Dövlət Universiteti*

Mətbuat hər ölkənin tarixinin bir parçası, Həsən bəy Zərdabının təbirincə desək, hər bir villayətin güzgüsüdür. Zaman nə qədər sürətlə ötsə də, tarixi geri vərəqləməyin ən asan, eləcə də dəyişməyən yolu onu mətbuat səhifələrində izləməkdir.

Kommunist-totalitar rejimin 72 il əsarət altında saxladığı 15 respublikada, o cümlədən Azərbaycanda ideoloji təbliğatın əsas vasitəsi mətbuat sayılırdı. Bu baxımdan siyasiləşmiş mətbuatı həm də keçmiş SSRİ tərkibində olan respublikaları idarə edən, xalqın iradəsi və şüurunu dövlətin maraqları çərçivəsinə yönəldən mexanizm kimi də qəbul etmək olar.

1988-ci ildən Azərbaycanda baş qaldıran milli-azadlıq hərəkatı 1990-cı ilin yanvarında özünün ən yüksək, eyni zamanda qanlı əldə olunan azadlıq zirvəsini fəth etdi. Rus-erməni qoşun birləşmələrinin Bakı şəhərində törətdiyi qanlı yanvar hadisələri, yalnız yüzlərlə soydaşımızın qanının axıdılması ilə nəticələnmədi. Moskvada ermənipərəst Qorbaçov rəhbərliyinin hazırladığı plana eyni zamanda Naxçıvanın ermənilər tərəfindən işğalı da daxil edilmişdi. Naxçıvanın qeyrətli ər oğullarının canlarını düşmən qarşısında siper edib ermənilərin yurdumuzun işğalının qarşısını almaları, həmin dövrdə blokada şəraitində yaşayan bu kiçik torpağı həm də azadlıq mübarizəsinin mərkəzinə, sonrakı illərdə isə idarəedici qüvvəsinə çevirdi.

Zülmə və əsarətə, haqsızlığa dözməyib səbri tükənən xalqın tələbi ilə Naxçıvan MR Ali Soveti 1990-cı il yanvarın 20-də Naxçıvanın SSRİ tərkibindən çıxması haqqında bəyanat verdi. Bəyanat Naxçıvan Televiziyası və eləcə də rabitə işçilərinin yaratdığı imkan vasitəsilə radio ilə orta dalğada beş dildə dünya ictimaiyyətinə çatdırıldı. Xaosun yaratdığı imkandan faydalanaraq hadisələri xalqa obyektiv çatdırmaq istəyində olan bir qrup Naxçıvan ziyalısı muxtar respublikanın aparıcı dövlət qəzeti olan «Şərq qapısı»nı müstəqil nəşr etdirmək qərarına gəldilər. Qarışıq siyasi vəziyyətdə dövlətin əsas mətbu orqanı sayılan qəzetin baş redaktoru və bir çox əməkdaşları rəhbərliyin göstərişi olmadan qəzeti müstəqil nəşr etdirməyin mümkünsüz olduğunu bildirdilər. Lakin hadisələrin so-

nırakı gedişini göz önünə almayan, müstəqil olmaq və azad yaşamaq ideyasının reallaşmasına can atan bir qrup qələm sahibi bu məsuliyyətli yükü öz çiyinlərində daşımağa razı oldular. Fəhət Əlioğlu, Əli Razi, Qahirə Hüseynova, Yadulla Musayev, Namiq Cəlilov kimi vətən fədailərindən ibarət yaradılmış redaksiya heyəti Sovetlər Birliyində ilk müstəqil qəzet nəşr etməyə nail oldular. Qəzetdə müxtəlif imzalara da rast gəlmək olur. Bu fakt bir daha onu təsdiq edir ki, qəzetlə əməkdaşlıq edən İsa Həbibbəyli, Fərman Xəlilov, Muxtar Qasımzadə, Adil Qasimov, Cəfərqulu Paşayev, Ceyran xanım, Möhsün Şərifov, Həmid Arzulu, Asim Yadigar və adlarını qeyd etmədiyimiz onlarla yaradıcı insan müsəqillik uğrunda gedən mübarizənin bayraqdarı olan mətbu orqanı yaratmaq və yaşatmaq arzularını gerçəkləşdirən qüvvəyə çevrilmişdilər.

«Birlik və demokratiya uğrunda» şüarını əsas götürən qəzet 10000 tirajla Naxçıvan Respublikasının qəzeti kimi oxuculara təqdim olunurdu. Ən maraqlısı isə odur ki, ömrü çox qısa olmasına baxmayaraq böyük rezonans doğuran ilk müstəqil mətbu orqan 70 il susmağa məcbur edilən xalqın tribunasına, yazmaq yanğısının təşəsinə çevrilmişdi.

Cəmi səkkiz nömrəsi işıq üzü görən qəzetdə təqdim olunan mövzuları tematikasına görə bir neçə qrupa bölmək olar: xəbər, mənasibət, müraciətlər, tarixi arayış, dünya mətbuatından səhifələr, teleqramlar və s.

Formatının kiçik olmasına baxmayaraq cəbhə xəttində, eləcə də Bakıda baş verən hadisələri tam dolğunluğu ilə operativ şəkildə təqdim edən gündəlik qəzetin ikinci nömrəsinin baş səhifəsində Azərbaycan və rus dillərində «Dünya xalqlarına müraciət» edilir. Müraciətdə deyilir: «Azərbaycan xalqı misli görünməmiş təcavüzə məruz qalmışdır. Naxçıvan Respublikasında hər an kütləvi qırğın baş verə bilər...Dünya dövlətləri, planetin bütün vicdanlı insanları, bizə kömək əlinizi uzadın! Azərbaycan türklərinin qanının axıdılmasına yol verməyin!».

Hadisələrin gedişi ilə əlaqədar qəzetin demək olar ki, hər nömrəsində müxtəlif səpkidə müraciətlərin verilməsinin şahidi oluruq. Belə müraciətlərdən «Naxçıvan Respublika qadınlarının dünya qadınlarına müraciəti» (23 yanvar 1990-cı il, № 3), «Naxçıvan şəhər qadınlarının Naxçıvan qarnizonu hərbiçilərinin qadınlarına müraciəti» (24 yanvar 1990-cı il, № 4), «Naxçıvan ziyalılarının dünya xalqlarına müraciəti» (25 yanvar 1990-cı il, № 5), «Naxçıvan «Tövbə» cəmiyyəti ağısaqqallar şurasının müraciəti»ni (27 yanvar 1990-cı il, № 7) misal gətirmək olar. Demək olar ki, bütün müraciətlərdə Azərbaycanda baş vermiş faciələrin əsl mahiyyəti, erməni şovinistlərinin törətdiyi cinayətlər, asayışın və əmin-amanlığın bərpasına çağırış motivləri əsas yer tutur.

İlk müstəqil qəzetdə verilən hər bir məqalə, qeyd, hətta elan da tarixi əhəmiyyəti ilə seçilir. Lakin onlardan bir neçəsini xüsusi qeyd etmək lazım gəlir. Belə yazılardan şair-publisist Hüseyn Razinin qəzetin ikinci sayında təqdim etdiyi «Xəyanət və qəddarlıq

fəlsəfəsi» adlı fəlsəfi-siyasi düşüncələr toplusu olan publisistik məqaləsi maraqlı doğurur. Şair siyasi hadisələr burulğanında boğulmağa məhkum edilmiş xalqın başına açılan müsibətlərdən bəhs edir, faciələrin təməlini xəyanətdə, satqınlıqda olduğunu düşünür və məqaləsini nixbin misralarla tamamlayır:

«Xəyanət nə qədər pərdələnsə də,
Onu, zülmət olub göydən ensə də,
Günəşin qüdrəti yerdən parçalar!...»

Qəzetlə əməkdaşlıq edən hər bir qələm sahibinin insanlarda mübariz hərbi-vətənpərvər ruhunu formalaşdırması, vətəndaşların dost və düşmənlərini yaxından tanımaları məqsədilə erməni siyasətinin iç üzünü ortaya qoyan, tutarlı tarixi, elmi araşdırmalara söykənən faktlara müraciət etməsi də təsadüfi deyil. Qəzetin 27 yanvar tarixli 7-ci sayında ziyalılardan Yavuz Axundov, İsa Həbibbəyli və Arif Əliyevin birgə təqdim etdikləri M.S. Ordubadinin «Qanlı sənələr» əsərindən Naxçıvanla bağlı bəzi məqamlar «Bu günlə səsləşən faciələr» sərlövhəli giriş məqaləsi ilə təqdim olunur. Məqalə müəllifləri yazırlar: «Qanlı sənələr» bütövlükdə Zaqafqaziya regionunda, daha çox Azərbaycandakı daşnak fitnəkarlığının səbəbləri, gedişatı və qanlı nəticələri haqqında hələlik ən iri həcmli və obyektiv əsərdir... Həmin əsər təkcə 1905-1907-ci illərin faciələrini realistikə, tarixi faktlar əsasında əks etdirməsinə görə deyil, həm də son illərin dəhşətli faciələri ilə həmahəng olduğuna görə də aktual və müasir səslənir».

Qeyd edək ki, «Şərq qapısı»nda təqdim olunan əsər 1911-ci ildə Bakıda əski əlifba ilə nəşr olunan əsərin 79 ildən sonra Azərbaycan mətbuatında ilk dəfə işıq üzü görməsi ilə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Maraqlı doğuran məqalələrdən biri də 1990-cı il 25 yanvarda dərc olunan cəbhədən gələn məktubdur. Məktub müəllifi fəlsəfe elmləri namizədi Eynulla Mədətov hətta döyüş bölgəsində Naxçıvan Respublikasının ilk qəzetinin böyük səbirsizliklə gözləndiyini qeyd edərək, qəzetin nəşrini birlik və demokratiya uğrunda atılmış ilk addım kimi dəyərləndirir. Sovet ideologiyasının acı nəticələrini öz tarixi-fəlsəfi düşüncələri ilə izah etməyə çalışan müəllif, atışma sədaları altında fikrini yekunlaşdırmağa məcbur olur: «Hava telefonumuzun cingilti zəngi məni bu ağır düşüncədən ayırdı. Müşahidəçimizin təlaşla dedi ki «qarşı tərəfdən avtomat səsləri eşidilir» sözlərini eşitcək hamı müdafiə mövqeyinə tələsdi»...

İlk müstəqil qəzet təbii ki, yalnız məqalələr toplusundan ibarət deyildi. Qəzetin ilk və son foto-müxbiri Avtandil Ağalarovun lentə aldığı maraqlı fotoşəkillər qəzeti oxunaqlı etməklə bərabər, eyni zamanda şəkilaltı yazıları ilə də diqqəti cəlb edir. Məsələn, qəzetin 26 yanvar 1990-cı il tarixli sayında son səhifədə verilmiş fotoların altında belə yazılıb: «30 ilə yaxındır fotoaparət əlimdədir... Səhsiz-hesabsız cürbəcür məqamları obyektivə almışam... Bu illər ərzində obyektivü çəkəcəyim süjetə, çəkəcəyim ana tuşlarkən bir dəfə də olsun əllərim titrəməyib. Tale mənə ömrümün bu qışın-

da ürəyimi didib-parçalayan, gözlərimə yaş gətirən bu anları çəkməyi də məsləhət gördü... Şəkillərin əksi pis çıxarsa, bağışlanmağımı xahiş edirəm. Çünki onların aşkarlayıcı dərmanına göz yaşları qarışıb».

Müstəqil qəzetin 26 yanvar tarixli 6-cı sayında redaksiya heyətinin oxuculara qəzetlə əməkdaşlıq etmələri üçün dərc etdikləri müraciəti bu arzu ilə yekunlaşdı: «Çalışaq ki, fidan «Şərq qapımız» qollu-budaqlı, köklü-köməcli çinara dönsün. Bu çinarın təzə-tər yarpaqları güneyli-qüzeyli Azərbaycanımıza həzin-həzin, kövrək-kövrək nəğmələr oxusun. Azadlıq və birlik nəğmələri».... Yaradıcı heyətin qəzetlə bağlı bəslədikləri böyük ümidlər yarımçıq qalır. 28 yanvar 1990-cı il Naxçıvanda ilk müstəqil qəzetin nəşr olunduğu son tarixi gün olur. Daha sonra cərəyan edən siyasi hadisələr nəinki mətbu orqanın nəşrini dayandırır, eyni zamanda Naxçıvan Respublikasının da qısamüddətli müstəqillik mövcudiyyətinə son qoyur. Ta ki, 1990-cı ilin iyulunda dahi öndər Heydər Əliyevin Moskvadan Naxçıvana qayıdışınadək.

Çox keçmir ki, Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri işləyən Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi sessiyada 20 yanvar hadisələrinə hüquqi-siyasi qiymət verilir, ücrəngli bayrağımız yenidən qaldırılır, müstəqil yaşamaq istəyən xalqın arzuları, ümidləri reallaşır.

Lakin Sovetlər Birliyində ilk və son müstəqil qəzet kimi nəşr olunan «Şərq qapısı» qəzetinin səkkiz nömrəsi yuxusuz gecələrin, qanla yazılan qələmin, fədakar insanların əvəzsiz əməyinin bəhrəsi kimi silinməyən tarixə çevrilir... Saralmış vərəqləri azadlıq coşğusu ilə basılmış tarixə....

ПЕРВАЯ НЕЗАВИСИМАЯ ГАЗЕТА, ИЗДАННАЯ В ПЕРИОД СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ

С.Н.СЕИД

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о политическо-общественном процессе в Азербайджане, в том числе Нахчыване в конце 90-х годов XX столетия. Эта статья также описывает историю публикации первой независимой газеты в бывшей СССР. Публикация, жанровые разнообразия, а также творческая деятельность журналистов, имеющих вклад в публикации газеты, были выражены в статье.

Статья является актуальной, а также полезной для исследователей региональной журналистики.

**THE FIRST INDEPENDENT NEWSPAPER PUBLISHED
IN THE PERIOD OF THE SOVIET UNION**

S.N.SEYID

SUMMARY

The article deals with the political-public process in Azerbaijan and in Nakhchivan – the unseparated part of Azerbaijan at the end of 90-s, XX century.

This article also describes the history of the publication of the first independent newspaper in the former USSR.

The publicism, genre variation, and activities of the creative persons having contribution in the publication of the paper have been expressed in the article.

The article being topical as well as can be the useful resource for the researchers of the regional journalistic history.